

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 OCTOBER
1942

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

17^e JAARGANG
Nº 10

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

DE MUURSCHILDERING „DE BOOM VAN JESSE” IN DE BUURKERK.

In het bekende boekje „Utrecht, Historische wandelingen” van Dr. H. J. Broers, dat nog heden veel wordt gelezen, is, zoover ik weet, voor de eerste maal een poging gedaan om in een kort bestek een overzicht te geven van de ontwikkeling en beteekenis der stad Utrecht. Het werkje verscheen in 1875. Sindsdien is de belangstelling voor de stedelijke historie buitengewoon toenomen en hebben deskundigen op allerlei gebied hun bijdragen geleverd en onze kennis vermeerderd. De hedendaagsche belangstellende zal het genoemde boekje niet meer lezen, zonder hier en daar een verbetering of aanvulling te wenschen. Zoo treffen wij op blz. 137: „De Buurkerk heeft uit- nog inwendig veel merkwaardigs meer; alleen vindt men er een fraaie muurschildering, den stamboom van Christus voorstellende, welke sommigen, omdat zij zooveel overeenkomst heeft met de gegraveerde prent van Albrecht Dürer, aan de hand van dien grooten meester willen toeschrijven bij zijn langdurig verblijf hier ter stede”.

Laat mij beginnen met op te merken, dat Albrecht Dürer aan deze schidering geen aandeel heeft gehad. Het werk is, blijkens dateering, plm. 1450 ontstaan. Dürer werd geboren in 1471. En ook later heeft de kunstenaar een „langdurig verblijf hier ter stede” niet gepleegd. Dürer is nooit, ook niet voor korten tijd, in Utrecht geweest. Zijn bekende „Dagboek” van zijn Nederlandsche reis in 1520—’21, vertelt ons van tochten die hij van Antwerpen uit naar het Noorden heeft ondernomen en daaruit blijkt, dat hij niet verder is geweest dan ’s-Hertogenbosch en Nijmegen. De naam Utrecht wordt in zijn relaas niet genoemd ¹⁾.

Dürer’s prent, waarmede de muurschildering zooveel overeenkomst zou hebben — en die inderdaad een stamboom laat zien, echter niet van Christus —, staat reeds lang onder de „dubieuze” werken van den meester. En al ware zij van zijn hand, dan nog is zij in zijn laatste levensjaren, ruim genomen tusschen 1522 en 1528, gemaakt.

De naam van Albrecht Dürer aan de schildering te verbinden, wordt door geen enkele grond gerechtvaardigd.

Over de, thans zich vanzelf opdringende vraag door wie en in welken tijd zij wèl is gemaakt, geeft ons de uitvoerige beschrijving in de prachtige en uitgebreide uitgave van Dr. G. J. Hoogewerff

„De Noord-Nederlandsche Schilderkunst” (1936 - Deel I - blz. 360 v.v.) de noodige inlichtingen, die wij hier laten volgen:

„Reeds in 1840 werd in de Buurkerk te Utrecht een muurschildering ontdekt, die sterk de aandacht trok en waaraan groote beteekenis werd toegekend. Die aandacht was verdiend. Het gold een belangrijke voorstelling van den „Boom van Jesse”. Door den ond-burgemeester Jhr. Van Asch van Wijck werd zij in overleg met Heeren kerkvoogden zorgvuldig van de witkalk ontdaan en bleef aldus bewaard zonder door „herstellende” overschildering te worden aangetast. De toegepaste techniek is lijmvverf. Later is de belangstelling voor de schildering aanmerkelijk getaand. De reeks fraaie lichtdrukken in de bekende publicatie van Gustaaf van Kalcken kon haar in 1909 nauwelijks meer doen opflakkeren²⁾. In 1846 heeft C. J. F. Janssen, destijds conservator bij het museum van Oudheden te Leiden, in het Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht³⁾, aan de schildering een afzonderlijke studie gewijd. Een teekening in waterverf werd er omstreeks dien tijd ook naar gemaakt en berust nu in den topografischen atlas van het Gemeente-archief. Uit die teekening mag men opmaken, dat er in het midden der vorige eeuw méér onderdeelen der compositie te onderkennen waren dan nu het geval is; doch anderzijds blijkt de aquarel niet overal nauwkeurig, hetgeen aan haar waarde als reproductie op bedenkelijke wijze afbreuk doet. De genoemde lichtdrukken hebben in dit opzicht grooter waarde.

De voorstelling van den „Boom van Jesse” vult in de kerk een groot muurvlak rechts terzijde van den toren. Zij is 2,40 m. boven den beganen grond aangebracht en heeft een hoogte van ongeveer 3,50 m. bij een breedte van iets meer dan 3 m. De wijze van inkleeding is de gewone, zooals die ook van elders bekend is, rechtstreeks geïnspireerd op den tekst van het elfde hoofdstuk van den profeet Jesaia: „Want er zal een Rijsje voortkomen uit den afgehouden tronk van Isaï en een Scheut uit zijne wortelen zal vrucht voortbrengen; en op Hem zal de Geest des Heeren rusten . . . Men zal nergens leed doen noch verderven op den ganschen berg Mijner heiligheid; want de aarde zal vol van kennis des Heeren zijn, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken. Want het zal geschieden ten zelfden dage, dat de Heidenen naar den wortel van Isaï zullen vragen en Zijne rust zal heerlijk zijn”.

Jesse wordt den stamvader Isaï voorts genoemd in het eerste hoofdstuk van het Evangelie van Mattheus, waar „het boek der geslachten van Jezus Christus” gegeven wordt: „En Jesse gewon David, den koning; en David, de koning, gewon Salomon . . .”⁴⁾.

Op een legerstede ligt de patriarchale gestalte van Isaï uitgestrekt en droomt. Uit zijn lichaam dan verrijst de tronk van den boom zijner afstammelingen. De takken daarvan ontwikkelen zich symmetrisch en langs de twijgen ziet men als groote magnolia-bloemen de gestalten van twaalf der „geslachten”, die den stamvader van Jezus als „Zoon van David” scheiden. Zij zijn door halffiguren voorgesteld, ieder met den betrokken naam op een

banderol geplaatst. In het midden, op den Boom, staat de Heilige Maagd, levensgroot, als Hemelkoningin met het Kind op den arm. Haar lichtblauw gewaad is aan den hals even zichtbaar. Overigens is zij door een blanken mantel statig omplooid. Het Christuskind draagt een steenrood jurkje, en steenrood is ook het gewaad van Isaï, zooals hij daar onder het lichtblauwe, wollige overkleed neerligt. De keuze van de kleur is niet toevallig: bedoeld is het koninklijk purper weer te geven en daarmede de vorstelijke majesteit van Davids Zoon te symboliseeren.

De schilder is er voor teruggedeinsd de twaalf koningen uit Juda „zoo maar” aan den Boom als mensch-bloemen te laten ontluiken. De iconografische traditie wilde dat eigenlijk zoo, en de gelijktijdige prentkunstenaars beelden de genealogie van Christus steeds zoo af; doch hij voelt zich realist en leidt de takken van den Boom langs een muur, bruinrood van tint, en *in* dien muur zijn twaalf boogvormige venstertjes aangebracht, als de donkere galmgaten van een toren, en daaruit kijken de twaalf koningen naar buiten: zes rechts en zes links. Het compromis is wat naïef, doch doelmatig. Wel kan men evengoed zeggen, dat de vorstelijke voorvaderen naar binnen kijken, want Isaï's legerstede staat op een vloer van afwisselend witte en zwarte plavuizen; doch de boom wordt als droombeeld toch weer onder de open lucht gedacht. . . . Men doet beter hierover niet al te diep na te denken! 't Was ook de bedoeling, dat men zich in de beschouwing van het tafereel eerbiedig zou verdiepen en niet zou overgaan tot een zakelijke ontleding der voorstelling!

Links, aan het hoofdeinde van het bed, zit op den gouden troon koning David en tokkelt de harp. Rechts ziet men, neergeknield, het echtpaar dat deze schildering heeft gesticht. Wapenschilden zijn boven de hoofden aangebracht, doch het is nog niet gebleken op welke personen zij betrekking kunnen hebben. Onder de in 't zwart gekleede figuren leest men nog met groote moeite de volgende inscriptie: „Int jaer ons heren M.CCCC.XLVIII (?) op sinte matheus dach sterf ghertrut flores otten . . . (?) wijf; bit voir de siel” ⁵⁾). Uit de bewoordingen zou men opmaken, dat de echtgenoot voor het zieleheil van zijn vrouw en ter verheerlijking van de H. Maagd de schildering liet aanbrengen. Aan de H. Maagd immers is deze kerk gewijd, vandaar ook dat hare gestalte in de compositie domineert. Plechtig staat zij daar en verheven, door de kloeke en beeldende drapeering van den mantel, indrukwekkender dan een afbeelding zou doen vermoeden. Haar gelaatstrekken zijn, evenals trouwens die der overige figuren — voor zoover nog te onderkennen —, met zorg „omschreven” en vol uitdrukking. 't Blank gelaat licht uit tegen een bleekgroenen nimbus, goud omrand. Goud is ook telkens in de kronen en scepters der koningen toegepast. Jammer is het dat tegenwoordig de vuil-roode kleur van den ondergrond het sterkst spreekt, waardoor het effect van de geheele schildering verstoord wordt. Aanvankelijk nog onvolgende beschermd door gordijnen, die vlak tegen den muur waren aangebracht, zoodat zij bij het open- en dichtschiiven over het

schilderwerk schuurden en in het midden met een breeden kier van elkander hingen, wordt het kunstwerk eerst sedert 1909 beter, al is het nog niet afdoende, tegen stof en zonlicht beschermd. Een fixeering zou stellig aanbeveling verdienen".

Tot zoover Dr. Hoogewerff. Zijn uitvoerig onderzoek heeft er niet toe mogen leiden den schilder op te sporen. Doch wellicht zal een studie in de archivalia der Buurkerk dezen nog eens kunnen doen noemen. Wie over het onderwerp „De boom van Jesse" uitvoerig wenscht te worden ingelicht, wordt verwezen naar het artikel van wijlen Prof. Dr. R. Ligtenberg O. F. M. in het Oudheidkundig Jaarboek IX (1929), blz. 1-54, waarin aan de hand van talrijke afbeeldingen de ontwikkeling van dit gegeven is geschetst.

P. T. A. SWILLENS.

1) Over die reis leze men uitvoerig in „Albrecht Dürer, Zijn dagboek van de reis door de Nederlanden in 1520—1521" van schrijver dezes. Maastricht - 1941.

2) Peintures Ecclesiastiques du Moyen-Age. Tome II, troisième livraison. Haarlem - La Haye, 1909.

3) Utrecht voorheen en thans, tweede serie, 3de jaargang, blz. 141-159.

4) Vgl. ook Lucas 3:32.

5) Van het jaartal is het cijfer der eenheden onduidelijk.

UTRECHTSCH E UITVINDERS.

(Voortzetting van blz. 61).

Het merkwaardigste octrooi, dat een Utrechtenaar werd verleend, was ongetwijfeld dat der Staten-generaal van den 22sten Mei 1628, waarbij „Cornelis van Nienroode, geboren burger tot Utrecht, reeckenmeester ende geadmitteert landtmeter aldaer", werd toegestaan „omme alleen in den tijdt van acht naest-komende jaren te moghen doceren, doen doceren, drucken ende verkoopen, sijne ghevondene proportie des circckels diameter teghen sijnen ronden om-loop, waer door men volkomelijck een circckel in een quadraat kan veranderen".

In het daarop betrekking hebbende verzoekschrift had de wiskunstenaar verklaard „dat hij naer groote moe(i)ten gevonden hadde de langgewenste wonderlicke natuyr ende eygenschap der cromme circckel-linien, door welcke men in den circckel figueren van alle gelijcke sijden sonder moe(i)ten beschrijven can, mitsgaders de volcomen quadrature des circckels ende meer andere den circckel betreffende, alles tot gerief der loffelijcke mathematische conste".

Omstreeks een half jaar later — de „tot den lief-hebbers der lofflijcker mathematycke konste" gerichte voorrede is den 1sten October 1628 gedateerd — maakte Van Nienrode zijne theorie in een boekje van 64 klein-octavo bladzijden door den druk openbaar. Het was aan de Staten der provincie en de Vroedschap der stad Utrecht opgedragen.

Cornelis was zeer waarschijnlijk een zoon van Willem van Nienrode (Nyenrode), die van 1613 tot 1617 schepen der stad was. Hij zal wel tusschen 1580 en 1590 geboren zijn, want hij heeft

nog met Claes Pietersz., van Deventer, die school- en rekenmeester te Amsterdam was en daar in 1602 stierf, in verbinding gestaan. Zelf noemde hij zich, in 1628, een „goede vriend” van Ezechiël de Decker, eerst schoolmeester en landmeter te Gouda en van 1630 tot aan zijn dood, omstreeks 1667, te Rotterdam ¹⁾. Eerst was hij getrouwd met Baychgen Marcus, die den 5den Juli 1630 overleed, en daarna, sedert den 6den Februari 1631, met Elsjen Harmens, uit Utrecht.

Aanvankelijk schijnt Van Nienrode als onderwijzer den kost te hebben verdiend, later is hij ook op andere wijze werkzaam geweest. Den 5den Februari 1628 werd hij, de „geboren borgers soone”, nadat gecommitteerden uit de vroedschap zich „volcomentliĳck geïnformeert hadden, ende hier onder verstaen t'advys ende goede getuychenisse van experte mathematiciens”, als landmeter der stad geadmitteert. En in het volgende jaar, toen de Spaansche troepen onder graaf Hendrik van den Bergh ook Utrecht bedreigden ²⁾, keerde de stadskameraar hem 20 pond uit „wt saecke hij ten tijde vande troublen sich heeft laten gebruycken int fortificeren van dese stadt mitsgaders mede int leggen vande retrenchementen . . . tsedert den xxvien Augusti tot den vie Septembris” 1629.

Blijkens een hypotheek-acte van den 18den Augustus 1631 dreef de landmeter ook een lakenkoopersnering in zijne woning aan de Snippevlucht, een gedeelte van het Schoonhuis, het voormalige raad-, want- en oudermanhuis, dat tusschen de Oudegracht en den Steenweg gelegen was ³⁾ en waarvan het poortje, dat de blinde gang tusschen de perceelen 9 en 11 aan den Steenweg afsluit, nog een overblijfsel is. In dat huis heeft Van Nienrode van zijn eerste huwelijk af, tot aan zijn dood gewoond.

Drie jaar later werd de veelzijdige man als notaris toegelaten, nadat hij den 27sten September 1634 „int college van den raede 's hoefs van Utrecht, nae voorgaende diligente examinatie ende admissie, eedt gedaen” had.

Ruim een jaar daarna zocht hij nieuwe bezigheid, toen hij den senaat der hoogeschool verzocht hem toe te staan „in St. Victors capelle (de H. kruiskapel) aent Oudemunsters-kerckhoff, in de Nederduytsche taele 's weecx één of twee publycque lessen te doen in mathesi, gelijck sulcx tot Leyden ende Rotterdam geschiet”. De senaat besloot den 7den December 1635 „hierop alvorens te horen 't advys ende goetvinden van d. Schotano, juris et matheseos professore in de illustre schole”, maar een besluit schijnt niet genomen te zijn, want het staat niet in de senaatsnotulen vermeld ⁴⁾.

Onderwijl had Van Nienrode nog gelegenheid gezien, om een nieuwe uitgave van Bernard Stockmans Arithmetica ofte cijfferboeck te verzorgen, die in 1633 te Rotterdam het licht zag en meermalen herdrukt werd, en de werken van den Griekschen wiskundige Euclides, „verciert met schoone verclaringen ende leringen vande oudste naturalisten ende constige schrijvers”, uit

het Latijn te vertalen ⁵⁾). Tijdens den druk van het laatst genoemde boek lag de auteur, zooals op de keerzijde van den titel gedrukt staat, „ter doot sieck”. Dat was in het najaar van 1636, toen de zwarte dood weer door Utrecht waarde en Van Nienrode aan de pest overleed. Hij werd den 17den October van dat jaar in de Jacobikerk begraven. E.

1) C. de Waard, Cornelis van Nienrode. In: Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Dl. I. Leiden, 1911. 8°. Kol. 1375—1376.

2) J. P. de Bordes, De verdediging van Nederland in 1629. Utrecht, 1856. 8°. Blz. 102—176.

3) G. van Klaveren Pz., Het „eerste” vaste jaar,beurs”gebouw. In: De jaarbeurs no. 13-1933, blz. 230—232.

4) Acta et decreta senatus, vroedschapsresolutiën en andere bescheiden betreffende de Utrechtsche academie, uitgegeven door G. W. Kernkamp. Dl. I. (Werken uitgeg. door het Historisch genootschap 3de serie LXV). Utrecht, 1936. 8°. Blz. 82.

5) D. Bierens de Haan, Cornelis van Nienrode. In: Bouwstoffen voor de geschiedenis der wis- en natuurkundige wetenschappen in de Nederlanden. Dl. I. Amsterdam, 1878. 8°. Blz. 190—195.

BOEKAANKONDIGING.

P. W. A. Immink, *De Stads-vrijheid van Utrecht*. In: Opstellen aangeboden aan Prof. Jhr. Dr. D. G. Rengers Hora Siccama, 1906—1942. Utrecht, 1942. 8°. Blz. 314—434, met kaart.

Deze omvangrijke bijdrage van Mr. Immink in den bundel opstellen van een twaalftal oud-leerlingen van professor Hora Siccama, hem in Juli j.l. aangeboden naar aanleiding van zijn voorgenomen aftreden als gewoon hoogleeraar aan onze universiteit, mag voor de geschiedenis onzer stad van uitnemend belang geacht worden. Immers, zooals de schrijver terecht opmerkt, ontbreekt vrijwel alle litteratuur, welke zich met het gemeentelijk grondgebied in het algemeen en met de stadsvrijheden in het bijzonder opzettelijk bezighoudt. Waar dus gelijk hier een poging gewaagd wordt om deze leemte voor de Utrechtsche stadsvrijheid aan te vullen, kan dit niet anders dan toegejuicht worden en te meer is dit het geval, nu die poging tot zoo belangrijke uitkomsten geleid heeft.

Voor den minder deskundigen lezer, voor wien de term stadsvrijheid een onbekend of eenigszins vaag begrip mocht vertegenwoordigen, zij opgemerkt, dat men daar oudtijds onder verstond het in hoofdzaak landelijk gebied buiten de omwalling eener stad, waar deze nog zeggenschap uitoefende. Voor Utrecht zijn de grenzen harer vrijheid in 1539 nader vastgesteld bij een decisie van de landvoogdes, Maria van Oostenrijk, en het mag merkwaardig heeten, dat deze nog altijd vrijwel samenvallen met die van het tegenwoordig gemeentelijk grondgebied. Zooals het geheele Sticht was ook dit om de stad gelegen gebied samengesteld uit een aantal afzonderlijke, aan den landsheer of een ambachtsheer toebehoorende gerechten en dit aantal was niet gering. Men telde er niet minder dan een vijftiental: aan de noordzijde van de stad de Bemuurde Weerd, de Nieuwe Weerd, Domprouweneng, Lauwerecht, Pijsweerd, Nieuwenoord, Hoogelanden en Proosdij van St. Jan, aan de oostzijde Wittevrouwen (oudtijds

Oudwijk) en Abstede, te zamen vormende Groot Covelswade, en voorts het gerecht Bleyenburg en Alendorp, aan de zuidzijde Tolsteeg of Klein Covelswade en het kleine gerecht Soestbergen en ten slotte aan de westzijde het gerecht van Catharijne, Hoogeweide en Lijnpad (oudtijds alleen Lijnpad geheeten) en dat van de Hooge en Lage Weide.

Ten einde een inzicht te verkrijgen in oorsprong, wezen en ontwikkeling der Utrechtsche stadsvrijheid in het algemeen heeft schrijver met groote zorgvuldigheid de geschiedenis van al deze gerechten trachten na te speuren, waartoe hij een nauwgezet archief-onderzoek heeft ingesteld. Ten aanzien van nagenoeg alle gerechten is hij er daarbij in geslaagd belangrijke gegevens bijeen te brengen, slechts voor de zeer kleine en weinig betekenende gerechten Bleyenburg-Alendorp en Soestbergen lieten de voorhanden archivalia hem vrijwel in den steek. Al deze gerechten blijken nu uit burengemeenschappen te zijn ontstaan, die zich allengs buiten de wallen van Utrecht bij de in cultuur bringing van den grond moeten gevormd hebben. De oudste van die buurschappen dagteekenen volgens de conclusies van den schrijver uit de 12e en 13e eeuw: Oudwijk uit de 12e, Abstede en Lijnpad en waarschijnlijk ook de Bemuurde Weerd en Tolsteeg uit de 13e eeuw, geen van de overige is vóór de 14e eeuw ontstaan. De organisatie ervan vertoont zich in tweeeërlei vorm, eenerzijds de gemeentelijke organisatie als buurschap ter behartiging van de gemeenschappelijke belangen, anderzijds de van den heer uitgaande organisatie als gerecht. Het laatste betreft de uitoefening der rechtspraak door den heerlijken ambtenaar, den schout, met de burenen. Aanvankelijk treden de burenen gezamenlijk op, en wel voor wat men de

gemeentelijke belangen zou kunnen noemen zonder —, in rechtsaangelegenheden met den schout. Later — voor sommige gerechten reeds in de tweede helft der 14e, voor de meeste echter in den loop der 15e eeuw — treden buurraden als vertegenwoordigers der burenen op, terwijl deze ten slotte sedert het eind der 15e eeuw vervangen worden door schepenen. Alleen de Hooge en Lage Weide, de oorspronkelijke stadswaide, waar eerst toen deze in 1432/34 door de stad in perceelen verkocht werd een burengemeenschap kon ontstaan, maakt hierop een uitzondering: in plaats van schout en schepenen treft men hier, aanknoopende aan het reeds oude instituut van een weigraaf, weigraaf en heemraden aan.

Van bijzonder belang voor de geschiedenis van de stad zijn de beschouwingen door schrijver gewijd aan het gerecht Oudwijk, waaruit later het gerecht Wittevrouwen is ontstaan. Op de huidige straatnamen afgaande is men licht geneigd dit gerecht alleen te zoeken in de omgeving van de plaats, waar vroeger het klooster Oudwijk stond, ter plaatse dus van wat nu nog als Oudwijk, Oudwijkerlaan, Oudwijkerveldstraat enz. bekend staat; op verschillende gronden komt Mr. Immink echter tot de gevolgtrekking, een conclusie die zeer aannemelijk lijkt, dat tot Oudwijk vóór den aanleg der stadswallen in het eerste kwart der 14e eeuw alles behoord heeft wat ten oosten van de Oudegracht in haar toenmaligen loop gelegen was. Dit zou dan later als de oude wijk aangeduid zijn in tegenstelling tot de wijk Stathe, de handelswijk der stad, die zich ter westzijde van de Oudegracht gevormd heeft. Ja, schrijver uit zelfs de veronderstelling, dat deze nieuwe wijk zich zal hebben gevormd op het gebied van de oude en dat, indien dit zoo is, ook

de gemeene weide in het westen tot die oude wijk moet behoord hebben, zoodat dan het oorspronkelijke territoir van Oudwijk samen zou vallen met dat van Utrecht in zijn ganschen omvang.

Na zoo de verschillende gerechten in hun geschiedenis en organisatie te hebben nagegaan behandelt de schrijver de vraag naar de betrekkingen tusschen de stad en het zoo gecompliceerde gebied rondom haar muren en gaat in bijzonderheden die betrekkingen na zoowel ten opzichte van de rechtspraak als van politie en waterstaat en toont daarbij aan, dat de stedelijke overheid ten aanzien van de buitengerechten geheel in de plaats trad van de landsoverheid en de vrijheid dus volkomen het karakter heeft van een uit het landrecht uitgescheiden gebied. In tegenstelling met Mr. S. Muller Fz., die meende, dat de door de stad buiten hare muren uitgeoefende rechten op gezagsaanmatiging berusten, komt schrijver tot de gevolgtrekking, dat de stad reeds in het einde der 13e eeuw rechts jurisdictie aldaar uitoefende en dus van usurpatie niet mag worden gesproken. Op verschillende gronden betoogt schrijver dan, dat de vrijheid een één geheel uitmakend zelfstandig rechtsgebied moet gevormd hebben, één groote gemeente, de stadsgemeente, en zij dus van ouds het grondgebied van de stad uitmaakte. Met een enkel woord de vraag aanroerende, of dit gebied oudtijds een mark kan zijn geweest, meent schrijver, dat er verschillende aanwijzingen zijn, die tot een bevestigend antwoord moeten doen besluiten. Hij is zich echter bewust, dat deze gevolgtrekking slechts met groote voorzichtigheid kan wor-

den aanvaard. In elk geval geeft zijn betoog een interessante kijk op deze zaak.

In een slothoofdstuk behandelt schrijver nog in het kort de „grenswijziging” van 1823. Hij herinnert er daarbij aan, hoe, nadat tijdens onze inlijving bij Frankrijk bij keizerlijk decreet van 21 October 1811, regerende de indeeling van ons land in gemeenten, de buitengerechten met de stad tot één gemeente vereenigd waren, deze regeling na het herstel onzer onafhankelijkheid bij koninklijk besluit van 14 November 1815 weer ongedaan werd gemaakt en de vroegere buitengerechten in vier afzonderlijke gemeenten werden verdeeld: Tolsteeg, Buiten Catharijne, Abstede en Lauwerecht. Dit leidde echter tot tal van moeilijkheden, daar deze gemeenten in het geheel niet op zulk een zelfstandigheid berekend waren en zoo is het begrijpelijk, dat al weinige jaren later een overeenkomst tusschen de stad Utrecht en de ambachtsheeren der buitengerechten tot stand kwam, waarbij bepaald werd, dat de vier buitengemeenten geheel met de gemeente der stad Utrecht zouden worden vereenigd. Bij koninklijk besluit van 6 Mei 1823 werd deze overeenkomst bekrachtigd en bepaald, dat de vereeniging op 1 Augustus daaraanvolgende zou ingaan. „De oude banden waren ten slotte toch tegen de aantasting door allerlei nieuwe groeisel, die hen aanvankelijk hadden overwoekerd, bestand gebleken”, aldus besluit Mr. Immink zijn zoo belangrijke bijdrage, waarvan wij de kennisneming aan allen, die in Utrechts geschiedenis belangstellen, ten zeerste kunnen aanbevelen. S.